

Den filosofiske Ethiks Principer.

Af

H. Høffding.

(Meddelt i Mødet den 26. Februar 1886.)

1. Den filosofiske Ethik søger at finde Principerne for den ethiske Vurdering af de menneskelige Handlinger i selve den menneskelige Natur. Den er væsentlig en praktisk Videnskab, idet dens Opgave ikke egentlig er *Forklaring* af givne Fænomener, men *Vurdering* af en vis Art givne Fænomener, nemlig menneskelige Handlinger. Man kunde maaske finde en Vanskelighed i Begrebet praktisk Videnskab, da al Videnskab kunde synes at gaa ud paa Forklaring af det, som *er*, ikke paa Opstilling af det, som *bør være*. Men Videnskaben strækker sig saa langt, som *Begrundelse* er mulig; og naar den ethiske Vurdering begrundes ved et bestemt Princip, hvis naturlige Grundlag paavises, maa den Opgave, Ethiken sætter sig, sigesat være videnskabelig.

Ved al Tale om, hvad der bør være, gaar man ud fra Tanken om et *Formaal*, som skal naas, et Gode der skal bringes til Veje. En Handling vurderes efter dens Forhold til det Formaal, man tænker sig sat for alle Handlinger; og efter dette Formaalets Beskaffenhed vil Vurderingen variere. Er Formaalet anerkjendt, kan Vurderingen skride frem med logisk Konsekvens. Forholdet mellem Middel og Formaal er jo egentlig det samme som det mellem Aarsag og Virkning, da Midlet jo er Aarsag til,

eller en Del af Aarsagen til Formaalets Virkeliggjørelse. Kun ved denne nødvendige Sammenhæng mellem Midler og Formaal bliver Begrundelse mulig paa de praktiske Omraader.

Det Formaal, hvorefter Handlingen maales og vurderes, *behøver* ikke at være det handlende Individets eget bevidste Formaal med Handlingen. Den, som vurderer Handlingen, — selv om det er den handlende Person selv i et senere Øjeblik af hans Liv — lægger naturligvis *sin* Maalestok til Grund, og det bliver da særlig at afgjøre, hvor vidt det Princip, paa hvilket Vurderingen bygges, ogsaa bør være det, der motiverer Handlingen for den Handlende selv i Handlingens Øjeblik.

2. Handlingens Udspring er i Individets Indre, i dets Instinkter og Drifter, dets Tanker og Følelser. Men efter at have udviklet sig her, træder den som Virkning over i den ydre Verden. Her opstaar da det Spørgsmaal, til hvilken Del af hele dette Forløb den ethiske Vurdering især skal holde sig.

Til en fuldkommen Vurdering vilde udfordres, at Handlingens hele Forløb drages med ind. Den ethiske Karakteristik af en Handling som god eller ond vilde da forudsætte, at man kunde efterspore den lige fra dens første Spirer i Individets indre Liv og gennem alle dens forgrenede og fjerne Virkninger i Omverdenen. Ethikerne have ikke lagt lige stor Vægt paa alle Dele af Handlingens hele Historie. Nogle have taget deres Udgangspunkt fra Handlingens indre Udspring, altsaa fra de Motiver, det Sindelag, som afføder den. Handlingens ydre Virkninger, mene de, ere uoverskuelige og staa ikke fuldstændig under Villiens Herredømme; det er den indre Handling, i hvilken Villien lægger sig for Dagen, og derfor er det kun den, der kan blive Gjenstand for ethisk Vurdering. Andre gaa derimod ud fra Handlingens Følger og Virkninger i den ydre Verden. Det er kun disse, mene de, som give Handlingen praktisk Betydning. Til dem maa Vurderingen først og fremmest holde sig, især da Erfaring viser, at Handlinger, som udspringe af

samme Motiver, kunne have meget forskellige Virkninger, og Handlinger, som udspringe af forskellige Motiver, kunne have samme Virkning. Kun sekundært udstrækker Vurderingen sig til Motiverne og Sindelaget, for saa vidt det kan godtgjøres, at visse bestemte Motiver gennemgaaende føre til en vis bestemt Handlemaade. Der skjælnes altsaa her mellem Vurderingen af Handlingerne og Vurderingen af den handlende Person; hin er primær, denne sekundær.

Denne Modsætning har spillet en stor Rolle i Ethikens Historie. Man kunde betegne den som en Modsætning mellem *subjektiv Ethik* og *objektiv Ethik*. I Ethikens nyere Historie repræsenteres den subjektive Ethik af *Kant*, den objektive Ethik af *Bentham*, og Debatten paa den filosofiske Ethiks Omraade staaer væsentlig mellem de fra disse to Tænkere udgaaende Retninger. En Afgjørelse af Striden maa bero paa en nøjere Bestemmelse af Forholdet mellem subjektiv og objektiv Ethik. En saadan nøjere Bestemmelse søger denne Afhandling at give. Jeg vil her især støtte mig til den Betragtning, at selv om man er enig med Bentham i, at en objektiv Vurdering af Handlinger kun er mulig, hvis man tager sit Udgangspunkt fra deres Virkninger og Følger, saa er *Vurdering* dog altid *en subjektiv Virksomhed*, og ethvert Vurderingsprincip maa forudsætte visse subjektive Betingelser. Striden mellem Kants og Benthams Skole har altfor udelukkende drejet sig om Forholdet mellem Handlingens Motiver og dens Virkninger. Maaske vil Problemet stille sig klarere og blive lettere at løse, naar man gaar længere tilbage og spørger om selve Vurderingens Motiver, eller om, *hvilke psykologiske Forudsætninger selve den Omstændighed, at der tilstræbes en almindelig og objektiv Vurdering af menneskelige Handlinger, hviler paa*. Lige som den theoretiske Erkjendelse ved Analyse fører tilbage til visse Principer, som det er Erkjendelseslærens Sag at paavise, og som staa i nøje Sammenhæng med den menneskelige Erkendelsesevnes Natur, saaledes maa ogsaa den praktiske Vurdering vise sig at bygge paa Principer, der

have deres Grund i den menneskelige Aand, selv om Spørgsmaalet her skulde være noget mere indviklet end paa det theoretiske Omraade. Baade Erkjendelsestheori og Ethik føre os tilbage til Subjektiviteten som sidste Grundlag. Opgaven er netop at vise, hvorledes der trods den uundgaaelige Subjektivitet i Grundlaget kan naas en objektiv Erkjendelse og en objektiv Vurdering. Her er altsaa en Parallel mellem Erkjendelsesproblemet og det ethiske Problem, som man ikke tilstrækkelig har paaagtet.

Lige som *Grundlaget* er Ethikens subjektive Princip, saaledes er den Maalestok, efter hvilken Handlingerne vurderes ud fra dette Grundlag, Ethikens objektive Princip og bestemmer Ethikens *Indhold*. Vurdering forudsætter nemlig to Ting: et Motiv, som driver til at udøve den vurderende Aandsvirksomhed, og et Kriterium, efter hvilket Vurderingen udføres¹⁾.

For nærmere at godtgjøre Betydningen af det her fremdragne Synspunkt vil jeg søge at give en Fremstilling af, hvorledes baade Ethikens subjektive og objektive Princip (Grundlaget og Indholdet) udspringe af den ethiske Vurderings Natur og Udviklingsmaade. Derved vil da det nærmere Forhold imellem dem vinde i Klarhed.

3. Det er en Kjendsgjerning, at Menneskene vurdere deres egne og andres Handlinger og kalde dem gode eller onde efter Udfaldet af denne Vurdering. Hvorledes er nu en saadan Vurdering mulig?

Vi tage først det simpleste Tilfælde for os, nemlig hvor det er det handlende Subjekt, der bedømmer sin egen Handling, uden at det har nogen Bevidsthed om andre Væsener, til hvilke

---

¹⁾ I mit Skrift «Om Grundlaget for den humane Ethik» (1876) har jeg endnu ikke tilstrækkelig skjelnnet mellem Begreberne *Grundlag* og *Motiv*. Grundlaget indeholder Motivet til at anstille Vurdering; men Motiv i snevrere Betydning er Motiv til Handling.

der kunde være at tage Hensyn. Det handlende og vurderende Subjekt tænkes altsaa som en lille Verden for sig selv.

Den første Forudsætning for, at en Handling skal vurderes, er, at den erindres; den maa altsaa ikke være forsvunden for Bevidstheden, naar den er gaaet over fra den indre til den ydre Verden. Billedet af Handlingen maa kunne kaldes frem igjen som Gjenstand for Betragtning. Men dette er ikke tilstrækkeligt. Et saadant Erindringsbillede kunde i og for sig staa som noget rent ligegyldigt, der ikke satte Sindet i Bevægelse. Kun hvis Handlingen paa en eller anden Maade, paa et eller andet Stadium af sin Udvikling, har grebet ind i Individets hele Tilstand og derved enten vakt Lyst eller Ulyst, vil Billedet af Handlingen vække Lyst eller Ulyst.

Her fremtræder i sin aller simpleste Form den vigtige Sandhed, at *al Vurdering af Handlinger forudsætter et Subjekt med Evne til at føle Lyst eller Ulyst*. Vurderingen forudsætter, at der stilles en Fordring til Handlingerne, som disse i større eller mindre Grad kunne tilfredsstille. Men en saadan Fordring staar aldeles *umotiveret*, naar Handlingen ikke formaar at vække Lyst eller Ulyst. Dette er kun et andet Udtryk for, hvad der strax i Begyndelsen blev gjort gjældende, nemlig at Vurdering forudsætter et Formaal, efter hvilket Handlingen kan maales. Et Formaal sættes kun, fordi der føles Lyst ved Tanken om Handlingens Virkning.

I det simple Tilfælde, vi tænkte os, kan den Følelse, der bestemmer Handlingens Formaal, og som altsaa skal tilfredsstilles ved Handlingen, kun være Individets egen. Individet vil da stemple Handlingen som god eller ond, alt efter den Maade, paa hvilken den har grebet ind i dets Liv. Hvilken Karakter og Betydning Vurderingen nærmere faar, vil bero paa, om Følelserne af Lyst og Ulyst kun ere bestemte ved og svare til de øjeblikkelige Tilstande hver for sig, eller om de bestemmes ved Hensynet til Individets Liv som Helhed og til de Vilkaar, under hvilke det udvikler sig.

4. Jo lavere Bevidsthedslivet er, des mere isolerede og selvstændige ere de enkelte Øjeblikke i Forhold til hverandre, des ringere en Rolle spiller Erindringen og Tanken om Selvet som en Helhed, der omfatter de enkelte Livsøjeblikke med alt deres Indhold. Det er da kun et halvt ubevidst Instinkt, som hindrer Individet i at gaa fuldstændig op i det enkelte Øjeblik. Selvopholdelsestrangen fører Individet til i det enkelte nærværende Øjeblik ogsaa at tage Hensyn til Fremtiden og til at benytte Erfaringerne fra Fortiden. Jo mere Individet gaar op i de enkelte Øjeblikke, des mindre Mulighed bliver der for en Vurdering, da der ingen Sammenligning og Vexelvirkning mellem de forskellige Tilstande kan finde Sted. Handlingen selv er maaske glemt i det Øjeblik, da dens Virkning gjør sig gjældende i Bevidstheden. Hvert Øjeblik udfyldes paa sin Maade, med sin Følellestilstand, som ikke faar nogen Indflydelse paa de andre Øjeblikke. Det enkelte Øjeblik staar som absolut Egoist over for de andre Øjeblikke, vil ikke til Fordel for dem opgive noget af sit Krav paa Tilfredsstillelse.

Der viser sig her Muligheden af et Standpunkt, hvor al Vurdering falder bort, fordi der vel rører sig Lyst- og Ulystfølelser, men disse blot svare til Øjeblikkets Tilstand, ikke til Livet som Helhed. Et saadant Standpunkt er i Ethikens Historie kommet frem hos *Aristippos* fra Kyrene. Det er Principet om *Øjeblikkets Suverænitet*, han hævder. Dette er det mest radikale ethiske Standpunkt, som kan tænkes. Det har de færrest mulige Forudsætninger, saa faa Forudsætninger, at enhver Vurdering falder bort. Thi Formaalet for Aristippos var den rent momentane Lystfølelse. Hvorfor skal — saaledes er Tankegangen — det ene Øjeblik ofres for eller underordnes det andet? Det ene har i og for sig lige saa megen Ret til at være som det andet. — Paa dette Standpunkt — og kun paa dette — falder det gode ganske sammen med Lystfølelsen, det onde sammen med Ulystfølelsen.

Et saadant Standpunkt mangler aldeles ikke Berettigelse.

Man kunde indvende, at det ophæver al Ethik, da det udelukker Vurdering, og da al ethisk Bestræbelse forudsætter, at et lavere, mere begrænset Hensyn underordnes et højere, mere omfattende Hensyn. Et saadant Forhold mellem et lavere og et højere bliver her ikke Tale om, da Livet tænkes at bestaa af absolut suveræne Øjeblikke. Men dertil maa svares, at Ethiken selv maa godtgjøre sin Berettigelse til at opstille Fordringen om Opgivelse af en Tilfredsstillelse i det ene Øjeblik til Fordel for andre Øjeblikke. Bevisbyrden paahviler den, der fordrer Opofrelse og Resignation. Dette kan kun negtes af en absolut asketisk Anskuelse, d. v. s. en Anskuelse, for hvem Askesen er Formaal, ikke blot Middel. Hvert Øjeblik har en naturlig Ret til at være og har tillige, om man saa kan sige, sit Selvopholdelsesinstinkt, idet Trangen til fuld Tilfredsstillelse i Øjeblikket kun under en vis Modstand giver efter for andre Tilskyndelser.

5. Hvis Principet om Øjeblikkets Suverænitet praktisk kunde gennemføres, vilde intet Ræsonnement kunne omstyrte det. Men der gives vel neppe noget bevidst Individ, hos hvem der ikke rører sig *Instinkter og Drifter*, der drive ud over Øjeblikket. Og hos menneskelige Individuer vil *Erindring og Forventning* stedse gjøre sig gjældende og blive Tilknytningspunkter for Følelser af Lyst og Ulyst, der bestemmes ved *Individets varige eller stadig gjenkommende Vilkaar*. Ved enhver Besindelse over sig selv og sin Handlen vil Individet hæve sig over de enkelte Øjeblikke i deres Forskjellighed og Isolerthed, og dets Følelse vil (i Besindelsens Øjeblikke i det mindste) svare til den Maade, hvorpaa *Livshelheden*, og ikke det enkelte Øjeblik, staar for Bevidstheden. Der danner sig først et reelt Selv, naar der er en Kreds af Følelser og Forestillinger, som danne en fast Kjerne i Bevidstheden, selv om de ikke i hvert Øjeblik gjøre sig gjældende. (Smlgn. herom min Psykologi V B. 5).

Hvor nu det enkelte Øjeblikkes Følelsestilstand, betragtet som Virkning af Individets egen Handling, i Bevidstheden støder

sammèn med den ved Forestillingen om Livshelheden bestemte Følelsestilstand, vil der opstaa en ny Følelse, som er bestemt ved Forholdet imellem dem, et Forhold, som enten kan være harmonisk eller disharmonisk. I denne Følelse ved Forholdet mellem den momentane Tilstand og den ved Hensynet til Livets Helhed bestemte Tilstand bestaar *Vurderingen*. Evnen til saadanne Følelser er Samvittigheden, saaledes som den kan ytre sig hos et aldeles isoleret Individ. I videste Betydning er Samvittighed en *Forholdsfølelse* og forudsætter kun, at der i Bevidstheden gjør sig et Forhold gjældende mellem et centralt og et periferisk, et mere og et mindre omfattende. Det enkelte Øjeblik og den enkelte Handling, der har givet det dets Beskaffenhed, vurderes — paa det Standpunkt, som her er forudsat — efter den Maade, paa hvilken det kan føjes ind som Led i det individuelle Livs Helhed.

Der stiller sig her den Opgave for Individet at bringe Harmoni til Veje mellem de enkelte Dele af sit Liv. Det er en Opgave, som neppe hos noget Menneske løses uvilkaarlig, uden nogen bevidst Stræben. Her faar derfor ogsaa Vurderingen af de tidligere Handlinger efter den Maade, hvorpaa de bidrage til Løsningen af denne Opgave, Betydning for Individet. Vurderingen *muliggjøres* altsaa ikke blot ved den centrale, til Livshelheden svarende Følelse, men *motiveres* ogsaa ved den. En fin og udviklet Sans for, hvad der tjener det individuelle Liv, hvis enkelte Led Øjeblikkene ere, er en Betingelse for dets Bestaaen og Udvikling. Den er en Art højere Selvopholdelsesinstinkt og behøver ikke at indskrænke sig til blot at angaa, hvad det fysiske Livs Bestaaen udkræver, men kan omfatte de ideelle Fornødenheder ikke mindre end de fysiske. — I *Platons* og *Aristoteles's* Ethik har denne harmoniske Individualisme faaet sit mest karakteristiske Udtryk. Den ethiske Dyd betragtes af dem som en aandelig Sundhed og Harmoni. Især er Aristoteles's Definition af Dyden som den ved hvert enkelt Individ's Natur bestemte Midte af Interesse i denne Henseende. Dog er de

nævnte Tænkeres hele Ethik ikke udtømt med denne individualistiske Lære.

Jeg bruger til Betegnelse af dette Standpunkt Ordet «Individualisme» og ikke «Egoisme», da der ved dette sidste Ord helst maa tænkes paa en bevidst Tilsidesættelse og Underordnelse af andres Vel for Ens eget. Individualisten behøver ikke at være Egoist, men han kan blive det.

6. Paa et saadant individualistisk Standpunkt vil Opgaven ikke blot være den at bestemme, *hvor megen* Energi der maa forbruges i de enkelte Øjeblikke, men ogsaa den at anvende den Energi, der raades over, paa saa *afvæxlende og forskelligartet* en Maade, som foreneligt er med Livshelhedens Interesse. I Følge en psykologisk Naturlov betinges Følelsernes Liv og Friskhed ved, at de forskellige Tilstande træde i et vist Modsætningsforhold til hverandre, medens Ensformighed og Gjentagelse virke dæmpende eller sløvende. — Desuden vil ogsaa Livets naturlige Gang føre med sig, at Individet efterhaanden ikke blot gaar op i den fysiske Selvopholdelse, men faar Fornødenheder af mere ideel og mere sammensat Beskaffenhed. Individets Liv vil naa des større Fylde, jo flere forskellige Retninger det kan brede sig i, jo rigere og mangesidigere et Indhold det kan omfatte, uden at Enheden og den samlede Kraft derved svækkes.

Den *ethiske Lov* paa Individualismens Standpunkt findes ved Formulering af, hvad det harmoniske Forhold mellem Livshelhedens Interesse og de enkelte Øjeblikkes Trang kræver. Den vil bestaa af to Hovedbud, et negativt og et positivt: 1) det enkelte Øjeblik maa ikke have større Selvstændighed, end der svarer til dets Betydning inden for Livshelheden; 2) men paa den anden Side skal der i det enkelte Øjeblik leves saa rigt og tyldigt, som foreneligt er med Livshelhedens Bevarelse.

Godt bliver altsaa her, hvad der bevarer Livshelheden og giver Livsindholdet Fylde og Liv, *ondt* hvad der har en mere eller mindre udpræget Tendens til at sprænge eller indsnevre

Livshelheden og dens Indhold. Ondt er saaledes det enkelte Øjeblik og den enkelte Drift i dens oprørske Isolation fra det øvrige Liv; og Ondet vil ligge saa meget des dybere og blive Gjenstand for en saa meget des stærkere Forkastelse i den vurderende Følelse, jo mere det er *villet*, fremgaaet som Frugt af Overvejelse og Valg og ikke blot af øjeblikkelig Tilskyndelse. Den Styrke, hvormed Vurderingen gjør sig gjældende, vil bero paa den Styrke, hvormed Livshelhedens Interesser gjøre sig gjældende i Individets centrale Følelser.

7. Det gjælder om Individualismen eller Principet om *Individets Suverænitæt*, hvad der gjaldt om Øjeblikkets Suverænitæt, at den ikke kan omstyrtes ved Ræsonnement. En absolut Individualist eller Egoist vilde være absolut uangribelig. Naar Hævdelsen af hans eget Liv, dets Bestaaen, dets Enhed, dets Fylde, er det eneste Formaal, han erkjender, saa gives der ingen logisk Overgang fra dette Standpunkt til et andet. Skal en Forandring ske, maa den centrale Følelse, som bestemmer Vurderingen, forandres derved, at den knyttes til en mere omfattende Kreds af Forestillinger end dem, der blot angaa Individets eget Liv. Før det er sket, kan det heller ikke nytte at appellere til Samvittigheden; thi denne er, som vi have set, en Forholdsfølelse, Udtryk for Forholdet mellem det centrale og det periferiske i Individets Følelsesliv, og bestemmes altsaa selv ved, hvad det centrale er.

Den filosofiske Ethik har ofte, især i tidligere Tid, ment at maatte gjøre Fordring paa at være en ren Fornuftvidenskab, der ikke appellerede til andre Forudsætninger end saadanne, som ligge i den menneskelige Fornufts Væsen. Men dette strider mod Ethikens Karakter som praktisk Videnskab. Handling kan kun vurderes efter Formaal, og Fastsættelsen af et Formaal forudsætter *Lyst- og Ulystfølelse* hos det fastsættende Subjekt. Afset fra en Bevidsthed med Evne til at føle Lyst eller Ulyst har derfor ethisk Vurdering ingen Betydning. Men paa den anden Side

ligger der i den blotte Evne til at føle Lyst og Ulyst endnu ikke noget om, *hvor omfattende den Kreds af Forestillinger er, til hvilken Lyst- og Ulystfølelsen knyttes.*

Fra Øjeblikksstandpunktet til det individualistiske Standpunkt skete Overgangen ved, at der dannede sig centrale Følelser i Bevidstheden, som bestemtes ved Livshelhedens Interesser, og som kunde blive stærke Bindeled mellem de skiftende Øjeblikke. Støttet til dem føler Individet sin Enhed trods den stadige Skiften. Dersom der skal gives et højere Standpunkt end Individualismen, maa der gives Følelser, der ved at røre sig hos det enkelte Individ kunne knytte det til en mere omfattende Helhed paa lignende Maade, som de enkelte Øjeblikke og Tilskyndelser i ham ere knyttede til den individuelle Livshelhed. Der maa være en Magt, som forbinder de enkelte Individder indbyrdes og ophæver Isolationen imellem dem.

8. Kun tilnærmelsesvis kan i Praxis Individualismen gennemføres. Individets Suverænitet, Opfattelsen af Individet som en afsluttet og aldeles selvstændig Helhed, viser sig at bero paa en voldsom og unaturlig Abstraktion. Individet bliver til ud af Slægten og lever hele sit Liv som en Del af Slægtens Liv, med en Organisation, i hvilken det arver Følger af tidligere Generationers Handeln og Liden, under Livsvilkaar og i en aandelig Atmosfære, som Slægtens Udvikling har bragt til Veje. Og lige som Selvopholdelsesinstinktet ophæver Isolationen af de enkelte Øjeblikke i Livet og derved bliver Grundlag for Følelser, der bestemmes ved Livshelhedens Interesser, saaledes rører der sig i *de sympathiske Instinkter* Kræfter, som ophæve Isolationen af de enkelte Individder og hævde Slægtens Livsvilkaar i deres Indre. I den mest primitive Form fremtræder de sympathiske Instinkter ved Familieforholdets Grundlæggelse. Saa meget end Familieforholdets Former og Indretninger variere hos forskellige Folkeslag og til forskellige Tider, og saa løst og vilkaarlig særlig Forholdet mellem de to Kjøen ofte viser sig, saa er der dog et

Forhold, som i Følge Sagens Natur ikke kan ophæves eller væsentlig forandres, nemlig Forholdet mellem Moder og Barn. I dette Forhold voxer den sympathiske Følelse umiddelbart ud af Naturinstinktet. Det danner den faste Kjerne, ved hvilken Familielivets højere Former blive mulige. Der lægges her Grunden til et Livsfællesskab, inden for hvilket Sympathifølelserne kunne plejes og naa en saadan Styrke, at de efter Haanden kunne omfatte større Kredse. Moderkærligheden vedbliver dog stedse at staa som Forbillede og Maalestok for al Sympathi, baade hvad Styrke og Renhed angaar. Et Minde om, at Familieforholdet er de sympathiske Følelsers stadige Kilde, er det, naar den almindelige Menneskekærlighed finder sit mest slaaende Udtryk i den Sætning, at alle Mennesker ere Brødre.

Det er her ikke Stedet at gaa ind paa en nærmere psykologisk Undersøgelse af de sympathiske Følelsers Natur og af deres forskjellige Karakter efter de Elementer, hvoraf de bestaa, og efter det Omfang, i hvilket de ytre sig (smlgn. herom min Psykologi 2 Udg., VI C.). Hvor Sympathien har naaet sin fulde Renhed, er den *en Følelse af Lyst eller Ulyst, som blot er bestemt ved, at andre Væsener føle Lyst eller Ulyst*. Hvad dens Omfang angaar, var det det betydningsfuldeste Punkt i dens Udviklingshistorie, da den udvidede sig fra blot at omfatte Familie, Nation og Race til at gjælde hele Slægten. Allerede den græske Filosofi (den peripatetiske og den stoiske Skole) førte til Ideen om en *almindelig Menneskekærlighed*, grundet paa alle Menneskers naturlige Sammenhøren i et stort Samfund. Men større historisk Betydning fik denne Ide først ved som et Hovedbud i Kristendommen at blive en af de ledende Tanker i en stor Verdensreligion.

9. Ethisk set er den store Betydning heraf, at Horisonten er bleven udvidet, saa at Følelsen af Lyst og Ulyst nu ikke blot bestemmes ved Individets egen Skæbne, men ved *Livsvilkaarene for et Samfund, af hvilket Individet kun er et enkelt Led*. Naar

nu saadanne Følelser blive raadende, ville Handlingerne vurderes efter det Forhold, i hvilket de ved dem frembragte Tilstande staa til dette Samfunds, denne større Helheds Interesser. Maalestokken hentes nu ikke blot fra Individets eget Liv; dette staaer som hørende til en større Verdensorden, og det kommer an paa, om Handlingerne hæmme eller fremme denne.

Det vilde ikke være rigtigt at sige, at Sympathien paa dette Standpunkt bliver Et med den ethiske Følelse eller Samvittigheden. Denne fremtræder ogsaa her som en Forholdsfølelse, bestemt ved Forholdet mellem, hvad der er den raadende eller centrale Følelse hos Individet, og Handlingernes Resultater. Forskellen mellem dette Standpunkt og det individualistiske er den, at Grundlaget er mere omfattende; Vurderingen vil derfor kunne falde anderledes ud: en og samme Handling vil fra det individualistiske Standpunkt kunne kaldes god, fra Slægtens ond. Naar Individet umiddelbart føler sine egne personlige Interesser som underordnede Hensynet til den store Helheds Tary, af hvilken det i Sympathien føler sig som et enkelt Led, fremtræder den ethiske Følelse som *Pligtfølelse*. Allerede paa Individualismens Standpunkt vilde der kunne tales om Pligt. Thi i Begrebet Pligt ligger der i sig selv kun *det* formelle Forhold mellem et lavere, mere begrænset, og et højere, mere omfattende Hensyn, at dette sidste skal have Forrang frem for hint. Individet kan i det enkelte Øjeblik føle sig forpligtet ved Hensynet til sin egen Livshelhed. Paa det Standpunkt, som vi her beskrive, vil selve Hensynet til Individets Livshelhed igen være underordnet Hensynet til Slægtens Livshelhed, og ligeledes vil den Sympathi, som har et snævrere Samfund til Genstand, være underordnet den, der er rettet mod et mere omfattende Samfund.

Fra en anden Side set fremtræder den ethiske Følelse under sin højere Udvikling som *Retfærdighedsfølelse*. Den Sympathi, som ligger til Grund, vil nemlig, naar den er mere end et blindt Instinkt, i sin Ytringsmaade (baade hvad Art og hvad Grad angaar) ledes af Hensynet til de Væseners Ejendommelighed, hvilke

den gælder. Og naar dens Omfang udvides til alle Væsener, der have Evne til at føle Lyst og Ulyst, maa den i hvert enkelt Tilfælde ytre sig saaledes, at det enkelte Væsen, den er knyttet til, fyldestgøres efter sin Ejendommelighed, uden at derved andre Væsener krænkes i deres lige saa udprægede Ejendommeligheder. Enhver Forskel og Ulighed, som gjøres gældende, maa være begrundet ved, hvad det Riges Tarv, til hvilket baade Meddelelsen og de andre Væsener høre, fordrer. Sympathi er, fra den aktive Side betragtet, Drift til Meddelelse; denne Meddelelse maa, naar den ikke skal ske i Blinde, bestemmes ved Principer, og disse maa hentes fra selve Sympathiens Natur. Naar Sympathien er universel, kan den Forskel, den gjør i Fordelingen af sine Goder, kun skyldes den Grund, at disse Goder ved at fordeles paa anden Maade ikke virkelig eller ikke i saa høj Grad vilde være Goder for dem, de tilfaldt, eller ikke vilde blive til saa stor Fremgang for Samfundet i det hele. Paa Sympathiens Grund udvikler den ethiske Følelse sig saaledes til en Følelse for fordelende Retfærdighed. Lige som Individet føler sig som ét blandt mange, saaledes betragter det ogsaa ethvert andet Individ som ét blandt mange, for saa vidt ikke særegne Grunde motivere særegne Hensyn. — Ogsaa paa Individualismens Standpunkt vilde der kunne tales om en fordelende Retfærdighed, idet Forholdet mellem de forskellige Øjeblikke og Tilskyndelser svarer til Forholdet mellem de forskellige individuelle Væsener paa det Standpunkt, vi her tale om. *Platon* har netop brugt Udtrykket Retfærdighed om det harmoniske Forhold mellem de forskellige Sider eller Dele af det enkelte Individets Bevidsthedsliv.

Det er denne logiske Karakter ved den ethiske Følelse, den Strenghed, hvormed den fordrer Begrundelse for enhver Forskjel og Ulighed, som statueres, der især har gjort, at man har ment, at den ethiske Lov er et Udtryk for den rene Fornuft. Hvad *Kant* formulerede som det kategoriske Imperativs Indhold, var i Virkeligheden kun den Upartiskhed, den Bortseen fra uvedkommende og tilfældige Hensyn, som den paa Sympathien byg-

gede ethiske Følelse fordrer. Upartisk (objektiv) Erkendelse og ethisk Følelse have derfor noget beslægtet; den ene kan arbejde den anden i Hænderne. (Smlgn. herom min Psykologi 2 Udg., p. 297.) Den theoretiske Erkjendelse fordrer jo netop ogsaa Begrundelse af enhver Forskjel og Forandring i vore Erfaringer. — Her viser sig fra en ny Side Parallelen mellem Erkjendelsesproblemet og det ethiske Problem.

10. *Den ethiske Lov* bliver til, naar den højere, mere omfattende Helheds Livsbetingelser formuleres i bestemte Tanker. Paa det Standpunkt, vi her have for os, *den humane Ethiks*¹⁾ *Standpunkt*, kan dens Indhold ikke være andet end den Grund-sætning, at Handlingerne skulle føre til *saa stor Velfærd og Fremgang for saa mange bevidste Væsener som muligt*. Og heri indbefattes igen to Hovedbud, et negativt og et positivt: 1) intet enkelt Individ bør der tildeles mere, end der tilkommer det efter den Plads, det i Følge sin Ejendommelighed indtager inden for Slægten; 2) men paa den anden Side skal ethvert Individ Evner og Drifter udvikles og tilfredsstilles saa fuldt og rigt, som foreneligt er med, hvad Slægtens Liv som Helhed kræver. Disse to Bud følge med logisk Nødvendighed af Begrebet om Samfundet som en til Enhed forbunden Mangfoldighed af bevidste Væsener. Mod Samfundets Enhed strider det, at et enkelt Individ eller enkelte Individuer paa vilkaarlig Vis foretrækkes eller tilsidesættes for andre; enhver Særstilling maa begrundes ved, hvad de fælles Livsvilkaar kræve; men paa den anden Side er et Samfund des fuldkomnere, jo friere og selvstændigere de enkelte Led røre sig, jo flere forskellige Muligheder de virkelig-gjøre, samtidig med, at Enheden bevares og stedse faar en inderligere Karakter og en højere Gyldighed. (Smlgn. mit Skrift «Om Grundlaget for den humane Ethik» p. 51—54; 79—81; 102 f.)

Naar den ethiske Følelse paa Sympathiens Grundlag udvikler

¹⁾ Udtrykket «human Ethik» taget i snevrere Betydning. I videre Betydning er al filosofisk Ethik (se § 1) human Ethik.

sig til Pligt- og Retfærdighedsfølelse, vil det være det i denne Lov udtalte Princip, som tilsidst er Maalestokken for de ethiske Domme, der fældes. Paa dette Standpunkt følger det tillige af sig selv, at de ethiske Domme ikke blot angaa Individets egne Handlinger, men ogsaa andre Individets, og at Maalestokken maa være den samme. Kun vil Individet over for sine egne Handlinger bedre være i Stand til at følge Handlingen tilbage til dens Udspring og vil altsaa kunne vurdere større Strækninger af dens Forløb, end naar det staar over for andre Individets Handlinger.

Godt vil altsaa alt det være, der bevarer og udvikler bevidste Væsners Velfærd; *ondt* det modsatte. Det onde vil her, lige som paa Individualismens Standpunkt, være det opløsende og isolerende. Naar et enkelt Individ enten selv gjør sig eller af andre gjøres til absolut Formaal, opløses de bevidste Væsners Samfund. Det onde er derfor Egoismen i dens forskjellige Grader og under dens forskjellige Former. Og Dommen over den bliver des strengere, jo mere bevidst den er; thi des dybere og fastere Rod har Handlingen i hele Sindelaget, og des vanskeligere kan der raades Bod paa Isolationen og Opløsningen. Selve den strenge *Vurdering* finder sin Motivering og sin Begrænsning ved Ønsket om en saadan Gjenoprettelse. Den er derfor *mere end en æsthetisk Dom, den har et bestemt Formaal, — det samme Formaal som det, efter hvilket Handlingerne vurderes.*

11. Det objektive Princip, Principet for Bestemmelsen af Ethikens Indhold og for Vurderingen af de menneskelige Handlinger, bliver altsaa her Principet om *den almindelige Velfærd*. I Følge det har ingen Handling, og ingen ved Handling grundlagt Institution eller Livsform, Værdi, uden for saa vidt den er til Fremme for bevidste Væsners Liv og Lykke. Der er mange andre Ting, der virke til Fremme eller til Skade herfor, end menneskelige Handlinger. Allerede ved det ubevidste Naturlivs Gang virkes der for eller mod bevidste Væsners Velfærd; men

Vurderingen af saadanne Virkninger har ikke nogen ethisk Karakter, fordi de ikke udspringe af nogen Bevidsthed og altsaa ikke kunne paavirkes ved nogen Dom. Dommen over, hvad der sker uden for de menneskelige Handlingers Omraade, faar en æsthetisk eller religiøs Karakter, det vil sige, har Karakteren af Stemningsudbrud over for det, der væsentlig maa tages, som det er. Den ethiske Dom kan derimod selv motiveres ved det Princip, i Følge hvilket den fældes, tjener altsaa det bestemte Formaal at virke større Velfærd. Derfor kan den kun angaa saadanne Begivenheder, der kunne motiveres ved en Dom, altsaa Handlinger. Dette træder tydeligst frem, hvor det vurderende Individ er det samme som det handlende, eller hvor den ethiske Dom anerkjendes af det handlende Individ; i andre Tilfælde vil det blive en særlig Opgave, hvorledes det handlende Individ kan bringes til at anerkjende Dommen, en Opgave af psykologisk-pædagogisk Natur.

Jeg bruger Ordet *Velfærd* hellere end Ord som Nytte eller Lykke, fordi disse let kunne hidføre og ogsaa have hidført Misforstaaelser. Jeg tænker ved Ordet Velfærd paa alt, hvad der fører til Tilfredsstillelse af den menneskelige Naturs Trang efter dens hele Omfang. Ethiken skal tage Hensyn til alle Livets Trin og kan derfor ikke gaa ud fra en Distinktion mellem ydre og indre, lavere og højere Velfærd. En saadan Distinktion er jo allerede en Vurdering og kan altsaa først finde Sted, naar Vurderingsprincippet er givet. De Misforstaaelser, Velfærdsprincippet (eller som dets vigtigste Forkæmper, *Bentham* kalder det: Princippet om den størst mulige Lykke for det størst mulige Antal Mennesker) har været Gjenstand for, skrive sig for en stor Del fra, at man ikke har holdt sig dette for Øje. — Dog er der ogsaa et andet Punkt, som tydeligere betegnes ved Ordet Velfærd end ved andre Udtryk, man kunde bruge. Det peger nemlig hen paa en total Tilstand. Øjeblikkelige Lyst- og Ulystfølelser ere intet sikkert Kriterium paa, hvorledes den hele Tilstand er. Efter en psykologisk Hypothese ere Lyst og Ulyst

ganske vist som Regel Udtryk for Livets Fremgang eller Tilbagegang: Smerte er Tegn paa en begyndende Opløsning af Livet, Lyst paa dettes normale og harmoniske Udfoldelse. (Smlgn. min Psykologi 2 Udg., VI D, 2. 3.) Men af de enkelte isolerede Lyst- og Ulystfølelser kan intet sikkert sluttet; heller ikke en blot Opsummering af dem vilde føre til Maalet. Der maa derimod søges en Sammenhæng mellem Følelserne og den hele Karakter, den reale Enhed i Bevidstheden, som de høre til. Ligeledes maa de enkelte Individets Lyst- eller Ulystfølelse betragtes i Sammenhæng med den hele sociale Tilstand. Den saa kaldte Utilitarianisme, den især af Bentham grundlagte etiske Skole, der har den store Fortjeneste med Energi at have gjort Velfærdsprincippet gjældende, har skadet sin Sag ved at lægge en psykologisk Theori til Grund, der opløser Bevidstheden i en Sum af Fornemmelser og Følelser og Samfundet i en Sum af Individet. Den Betydning, Følelsen af Lyst og Ulyst har for den varige og omfattende Velfærd, kan ikke udtømmes ved et simpelt Regnestykke. — Det følger af sig selv, at Bevisbyrden paahviler den, der fordrer Opgivelse af en Lystfølelse i det enkelte Øjeblik eller hos det enkelte Individ; der maa paavises de Interesser, til Fordel for hvilke Opofrelsen finder Sted (smlgn. § 4).

12. Velfærdsprincippet forsyner os ingenlunde med en Trylle-nøgle, der kan lukke op overalt uden videre. Det er en Misforstaaelse af, hvad et Princip er, naar man mener, at det med ét Slag klarer alle de enkelte Tilfælde for os. Vi søge Principer, netop fordi de enkelte Tilfælde kunne være saa indviklede og sammensatte, at vi kun faa nogenlunde Overblik ved at gaa ud fra visse bestemte Forudsætninger. Og uagtet den filosofiske Ethik er en praktisk Videnskab, tilfredsstiller den dog ogsaa en theoretisk Interesse: nemlig den at forstaa Vurderingen af Handlingerne. En saadan Forstaaelse bliver umulig, naar vi ikke — gennem mange Mellemlid maaske — gaa tilbage fra den indviklede historiske Sammenhæng, i hvilken hver enkelt Hand-

ling foreligger, til et almindeligt Princip, der i og for sig ikke indeholder andet end den Aand og Retning, i hvilken den ethiske Vurdering skal gaa. Den filosofiske Ethik opstiller som Hypothese den Paastand, at dette bestemte Princip er det; der ligger til Grund for Vurderingen, og det kommer da an paa, om denne Hypothese kan fastholdes og gennemføres. Velfærdsprincipet staar i Ethiken som Aarsagsprincippet i Erkjendelsestheorien. Hverken theoretisk eller praktisk give de almindelige Principer os fuldstændige Løsninger af de specielle Problemer. Læren om Principerne stilles vel forrest ved den syntetiske eller systematiske Fremstilling af en Videnskab, men deri ligger ikke, at de ere fundne først; tvertimod findes de fra først af ved Analyse af visse fremtrædende Fænomener og opstilles saa hypothetisk som Forudsætninger for de specielle Forklaringer.

Den filosofiske Ethiks Ræsonnement maa ikke forvexles med den Maade, paa hvilken vi under den praktiske Overvejelse drøfte, om en Handling skal foretages. Under den praktiske Overvejelse ledes vi af Instinkter og Drifter, af Motiver, der for en stor Del ikke komme fuldstændig frem i vor Bevidsthed, af Tanker og Følelser, hvis første Udspring vi ikke drøfte. Vi ledes af den «positive Moralitet», i hvilken vi have levet os ind, og som for en stor Del er et Arvegods i Slægten. Den ethiske Kunst gaar forud for den ethiske Videnskab; denne søger dels at paavise, dels at berigtige de Principer, af hvilke hin ubevidst ledes. Den theoretiske Reflexion vil naturligvis ofte virke berigtigende og lutrende tilbage paa den praktiske Overvejelse; derfor er fuldstændig Diskussionsfrihed om ethiske Spørgsmaal af saa overordentlig stor Betydning.

13. Naar Hensynet til den største og mest omfattende Velfærd skal være Principet for al ethisk Begrundelse, saa kan det naturligvis ikke selv ethisk begrundes. Hvis det virkelig er det rette ethiske Princip, saa træder først med dets — ubevidste eller bevidste — Anerkjendelse den ethiske Betragtningmaade i Kraft, og der kan ikke føres nogen ethisk Diskussion med den,

der negter det. Kun ad *indirekte* Vej kan der være Tale om en Begrundelse af selve Principet. For saa vidt nemlig den, der negter vort Principis Gyldighed, selv opstiller andre Principer, kan man søge at godtgjøre, at disse forudsætte hint og logisk set ere afledede i Forhold til det. Dette vilde være den eneste frugtbare Maade, paa hvilken Debatten kunde føres mellem Kants og Benthams Skole. Denne Vej er *Henry Sidgwick* med stor Dygtighed slaaet ind paa i sit Værk «*The Methods of Ethics*». Han gaar der endnu videre og søger at vise, hvorledes den i det moderne Evropa herskende moralske Tradition kun finder sin fulde Forklaring, naar man tænker sig den opstaaet under Indflydelse af en ubevidst Utilitarianisme. Spredte Bud og Afgjørelser kunne bringes i indbyrdes Sammenhæng, og den Tvivl og Ubestemthed, der kan herske med Hensyn til Afgjørelsen af enkelte Spørgsmaal, kan overvindes, naar man lægger Velfærdsprincipet til Grund. Ligeledes vinde vi derved en Forklaring, hvorfor visse Dyder til visse Tider og hos visse Folkeslag have spillet en særlig fremtrædende Rolle.

Men overfor den, der resolut stiller sig paa Individualismens (end sige paa Øjeblikssuverænitets) Standpunkt, hjælper dette som sagt ikke. Disse Standpunkter ere, saa længe de ere konsekvente, logisk uangribelige. Det samme gjælder over for dem, der kun udstrække Vurderingsprincipet til at gjælde for en snevrere social Gruppe, idet de gjøre Familien, Kasten, Nationen, Racen eller Sekten til Et og Alt. Det snevrere Samfund kan derved komme til at staa som Individualist eller Egoist i Forhold til det mere omfattende. Vi kunne paa denne Maade tænke os lige saa mange ethiske Systemer, som der er større eller mindre Helheder. Den ethiske Verden strækker sig fra Øjeblikket til Menneskeslægten, men mellem disse Yderpunkter gives der mange Punkter, hvor man kan standse, og ud over hvilke kun den psykologisk-historiske Udvikling fører ved de Forandringer, den volder i det menneskelige Følelsesliv. Et stort Exempel herpaa er den Maade, hvorpaa der som Følge af den kulturhistoriske Udvikling efter Alexander den Stores

Erobringer opstod en fælles Menneskelighedsfølelse, der blev Grundlag for en ny Ethik.

Med andre Ord: *ethvert Princip for Handlingers Vurdering støtter sig til bestemte psykologisk-historiske Forudsætninger*. Den, der skal anerkjende og for Alvor anvende Principet om den størst mulige Velfærd for det størst mulige Antal af bevidste Væsener, maa ikke være Egoist eller Individualist, fanatisk Patriot eller Sekterer, men maa formaa at følge de menneskelige Handlinger med uinteresseret og universel Sympathi. Dette er *det objektive Princip subjektive Forudsætning*. Afset fra denne bliver det kun intellektuel Kuriositet, naar man anvender Principet til Bedømmelse og drager Konsekvensen af det.

Det var *Benthams* Hovedfejl, at han ikke tydelig saa, at et subjektivt Princip dannede Forudsætningen for det objektive. Han fordrede et objektivt Princip for at kontrollere og regulere de forskjellige subjektive Synsmaader og Paastande paa det ethiske Omraade, og et saadant fandt han i Principet om størst mulig Lykke for saa mange som muligt. Men *den Subjektivitet (den Samvittighed), der skal reguleres ved det objektive Princip, ligger stedse selv til Grund for dette Principes Anerkjendelse*. En Ethik, som ikke tager dette med i Betragtning, faar stedse en dogmatisk Karakter, saa fortrinlig end dens Princip maatte egne sig til Leder under den specielle Diskussion. *Den filosofiske Ethik maa udtrykkelig konstatere, hvilket Standpunkt den vurderende Subjektivitet staar paa*. Vejen til dette Standpunkt kan, historisk set, være lang og bugtet. (Smlgn. «Om Grundlaget for den humane Ethik». Kap. III. Autoriteten.)

14. De ethiske Domme vise altsaa stedse — om man end nok saa meget begrunder dem ved et objektivt Vurderingsprincip — tilbage til et *subjektivt Grundlag*. De ere tilsidst Udtryk for en Følelse. — Men om Følelser, siger man, lader der sig ikke disputere. — Dette er sandt. En Følelse er et psykologisk Faktum og maa tages som saadant. Men enhver Følelse er knyttet til visse bestemte Forestillinger, af hvilke

dens Karakter og Retning afhænger, og disse Forestillingers Sammenhæng og Gyldighed kan diskuteres. En saadan Diskussion vil, om end langsomt (smlgn. min *Psykologi*. 2 Udg. p. 278. 345), virke tilbage paa Grundlaget. Man vil saaledes kunne vise, med hvor liden Ret Individualisten betragter sig som et isoleret og enestaaende Væsen. Man vil kunne paavise det ulogiske i at indskrænke sin Menneskekjærlighed til kun at omfatte menneskelige Væsener af en vis Farve, en vis Afstamning eller en vis Tro. Den fuldstændige Flytning af Tyngdepunktet vil dog først tilvejebringes, naar personlige og historiske Erfaringer virke med.

Saaledes er enhver praktisk Videnskab stillet. Betydningen af dens Sætninger beror tilsidst paa en Følelsesinteresse, der dikterer det Formaal, hvortil Midlerne søges. *Nationaløkonomien* forudsætter Erhvervsdriften som given, og dens Læresætninger staa og falde med denne Drifts Virken. Den undersøger de Veje og Midler, ved hvilke det af denne Drift satte Formaal kan naas. Og for saa vidt der hos Menneskene røre sig andre Drifter, som faa Indflydelse paa deres Adfærd, saa faa de nationaløkonomiske Sætninger en abstrakt og hypotetisk Karakter, gjælde kun under en Forudsætning, der i Virkeligheden ikke fuldstændig bekræfter sig. Ja, der maa gaas et Skridt videre. *Nationaløkonomien* er ikke en af Ethiken aldeles uafhængig Videnskab. Den er ikke blot en Lære om Produktionen, men ogsaa en Lære om Fordelingen. Den betragter ikke det økonomiske Omraade som aldeles isoleret, men ser det i dets Sammenhæng med den almindelige Kultur, og tilsidst med det menneskelige Samfundslivs ethiske Formaal. Den nationaløkonomiske Opgave bliver tilsidst den at ordne og lede Produktion og Fordeling saaledes, at en menneskelig Tilværelse bliver opnaelig for saa mange som muligt i Samfundet. *Nationaløkonomien* er altsaa en ethisk Videnskab og hviler tilsidst paa samme Grundlag som den humane Ethik. Det samme gjælder om *Retslæren*. Naar man skjelner mellem Moral og Ret, er den væsentlige Forskjel den, at Rettens Indhold kan

gjennemføres og virkeliggjøres ved ydre Magt, medens det egentlig moralske kræver indre Anerkjendelse og Villiestilslutning. Men kun den bøjer sig for Magten, der enten anerkjender Magtanvendelsen som berettiget eller indser sin egen Afmagt; og paa den anden Side anvendes Magten til Rettens Haandhævelse kun, hvor der er Evne og Villie dertil hos de Personer, hvem det tilkommer. Retslærens Sætninger faa derfor ogsaa en abstrakt og hypothetisk Karakter. Der ses endog i den almindelige Retslære bort fra, om Midlerne til Rettens Haandhævelse faktisk ere til Stede. I videste Forstand forstaas nemlig ved Retsforhold saadanne Livsforhold, som *egne sig* til retlig Ordning. (Smilgn. *Goos*: Almindelig Retslære. I. p. 50.) Man bygger altsaa paa Ideen om et Samfund, hvor alt hvad der egner sig dertil er retslig ordnet, lige som Nationaløkonomien i mange af sine Sætninger bygger paa Ideen om et Samfund, hvor Erhvervsdriften hersker, og den humane Ethik paa Ideen om et Samfund, hvor Menneskekjærlighed (uinteresseret og universel Sympathi) hersker og almindelig Velfærd tilstræbes. Og i sidste Instants falder ogsaa for Retslærens, lige som for Nationaløkonomiens Vedkommende, den bestemte Forskjel fra Ethiken bort; thi Begrundelsen af Magtanvendelsen er i Retslæren tilsidst af ethisk Natur, idet den søges i Nødvendigheden af, at der dannes en fast, ydre Livsorden med bestemte Grænser for Handlefriheden, for at det ethiske Liv og de højere menneskelige Bestræbelser kunne udfolde sig i Ly deraf. Ogsaa Retslæren er altsaa en ethisk Videnskab og hviler paa samme Grundlag som den humane Ethik.

Baade Nationaløkonomi og Retslære have, lige som Ethiken, ofte lidt under den Misforstaaelse, at de skulde være rene Fornuftvidenskaber. De have da faaet en dogmatisk og uhistorisk Karakter, der strider mod deres Natur som praktiske Videnskaber. De forudsætte en Subjektivitet med visse bestemte Interesser, og den Mulighed er ikke udelukket, at disse Interesser kunne ændres.

15. Dersom man i Ethiken kun vilde gaa ud fra det subjektive Princip, Grundlaget, vilde Ethiken kun blive en Lære om den ethiske Følelse. Da nu enhver Ethik dog maa lære noget om *hvad* der bør gøres, vilde man blive nødt til at udlede Indholdet af Grundlaget. Men naar dette ikke sker saaledes, at der først søges et bestemt Princip, bliver Ethiken kun en Række subjektive Postulater, som det endog overfor dem, der staa paa samme Grundlag, bliver umuligt at begrunde.

Jeg har søgt at vise, hvorledes det subjektive og det objektive Princip udvikle sig med hinanden og svare til hinanden. En uinteresseret og universel Sympathi kan ikke — uden at opgive sig selv — lægge andet Princip til Grund for Handlingers Vurdering end Principet om den almindelige Velfærd. Af Kortsynethed og Utaalmodighed kan den komme til at handle mod dette Princip; men den handler da ogsaa mod sit eget egentlige Formaal, og jo mere den bliver sig dette bevidst, des mere vil den ogsaa i det enkelte følge Velfærdsprincipet. Samvittigheden er ikke ufejlbar; derfor behøver den et objektivt Princip til at ledes af. I ethvert bestemt Øjeblik maa Vurderingen naturligvis ske efter den Indsigt, som er for Haanden; der gives ingen anden Domstol end den saa godt som muligt oplyste Samvittighed. Men derfor kan Afgjørelsen alligevel være objektiv urigtig; en konsekventere, paa mere udstrakte Erfaringer bygget Anvendelse af Velfærdsprincipet vil kunne godtgjøre det. Maaske blev dog den større Konsekvents og den mere udstrakte Erfaring selv kun mulig ved, at i det givne Tilfælde Afgjørelsen skete efter den Indsigt, som havde. Samvittigheden er den højeste Autoritet, men en Autoritet, der stedse kan fuldkommengjøre sig selv. Det objektive Princip gjør ikke blot Forhandling mellem forskellige Samvittigheder (paa samme Grundlag) mulig, men gjør det ogsaa muligt, at det enkelte Individ's Samvittighed kan dømme sig selv.

Paa denne Maade virker altsaa Indholdet tilbage paa Grundlaget, det objektive Princip paa det subjektive. Subjektiviteten kontrollerer sig selv ved det Princip, der indeholdes i det

Formaal, den sætter sig. Paa tilsvarende Maade kontrollerer den sig selv paa det theoretiske Omraade ved Identitetsprincippet og Kausalitetsprincippet, uagtet ogsaa disse Principer i sidste Instants ere satte ved en subjektiv Virksomhed. (Smlgn. min Psykologi 2 Udg., V B, 11; D, 3.)

16. Naar man nærmere betragter *Forholdet mellem Grundlag og Indhold*, vil det let kunne synes, som om Slutningen fra Grundlag til Indhold har større Sikkerhed end den fra Indhold til Grundlag. Historien viser os, at et og samme ethisk Indhold, samme Grundsætninger, Bud og Love, ere opstillede paa meget forskjelligt Grundlag. Allerede den Omstændighed, at visse Pligtbud komme igjen inden for meget forskellige Religioner, er nok til at vise dette. Holde vi os til Velfærdsprincippet, som det betydningsfuldeste Exempel, vilde det saa ikke kunne motiveres paa anden Maade end det her er sket? — Hertil er at svare, at historisk set er det ganske vist saa, men at der stedse vil kunne paavises Inkonsekventser og Ufuldkommenheder, naar Indhold og Grundlag ikke fuldstændig og reciprokt svare til hinanden.

Der er især to Maader, paa hvilke man har søgt et Grundlag for Velfærdsprincippet, foruden den i denne Afhandling fremførte.

Man har ment, at Bestræbelsen for at fremme almindelig Velfærd er *den Vej, ad hvilken det enkelte Individ bedst fremmer sin egen Velfærd*, idet han for sin egen Person derved naar at sætte Formaal igjennem, han ellers ikke, i hvert Tilfælde ikke saa let og saa sikkert kunde naa. Bestræbelsen for almindelig Velfærd bliver altsaa blot en Omvej, der maa slaas ind paa, for at den enkelte kan naa sin egen Tilfredsstillelse. Ethvert ethisk Bud angiver en saadan Omvej, og Ethiken bliver den systematiske Lære om saadanne Omveje. Dette var den Opfattelse af Ethikens Grundlag, som den moderne Utilitarianismes Stifter, *Bentham*, nærmest hyldede, og som han især paa en kras Maade har udtalt i et efter hans Død udgivet Skrift

(Deontology)¹⁾. I min Afhandling «Om Grundlaget for den humane Ethik» har jeg kriticeret Bentham fra denne Side, og kun fra denne Side. Her vil jeg tilføje, at det er en stor og meget prekær Hypothese, Bentham benytter som Grundlag for sin Ethik. Det er nemlig intet mindre end den Forudsætning, at der gives en Harmoni mellem alle Individets personlige Interesser, naar de blot hvert for sig ere klare over, hvilke disse egentlig ere. Den, som arbejder for sin egen vel forstaaede Interesse, arbejder altsaa, efter denne Antagelse, ogsaa for alle andre. Derfor behøves der egentlig ikke andre Motiver end egoistiske, og selve Vurderingsprincipets Opstilling kan ogsaa motiveres egoistisk. Enhver vurderende Subjektivitet bedømmer Handlingerne efter den Maade, hvorpaa de fremme almindelig Velfærd, fordi selve den vurderende Subjektivitet finder sig selv personlig bedst tjent med saadanne Handlinger.

Man vil let se, at det er en Hypothese, der staar paa meget svage Fødder og stadig udæsker Tvivlen. Den fører ind i meget indviklede Undersøgelser, som aldrig ville kunne afsluttes. Det er derfor et meget betænkeligt Grundlag at opføre Ethiken paa. Og dertil kommer, at selv om man antager dette Grundlag, vil det Indhold, som bygges derpaa, hele den objektive Ethik, kun være ydre Middel, ikke umiddelbart og i og for sig svare til hvad der ligger i Grundlaget. Hele den objektive Ethik bliver et System af Indrømmelser, som Subjektiviteten, der egentlig staar paa den absolute Individualismes Standpunkt, maa lade sig afpresse. Thi den lige Vej er dog altid den bedste og Omvej kun en Nødhjælp.

Et andet Grundlag, paa hvilket Velfærdsprincippet er fremtraadt, er *det theologiske*. Ogsaa her støtter man sig til vidt-

¹⁾ I «Principles of Morals and Legislation», som er Benthams Hovedskrift, træder denne Lære ikke saa bestemt frem. Han udtaler sig der ikke klart om Ethikens Grundlag. Et enkelt Sted hedder det: «The dictates of utility are neither more nor less than the dictates of the most extensive and enlightened benevolence» (X, 36). Men af denne Sætning gjøres der aldeles ikke Brug ved Opstillingen af selve det etiske Vurderingsprincip (ch. I—II).

gaaende og disputable Forudsætninger. Den etiske Vurdering gjøres herved afhængig af de religiøse Problemers Løsning. Men Bestræbelserne for at opstille en filosofisk Ethik ere netop fremgaaede af Ønsket om at gjøre det etiske Problem uafhængigt af de religiøse Problemer. Dersom Ethiken bygges paa theologisk Grundlag, maa disse Bestræbelser siges at være forfejlede. Dertil kommer, at den theologisk grundlagte Ethik rammes af en lignende Indvending, som den Ethik, der bygger paa den forudsatte Harmoni mellem de velforstaaede egoistiske Interesser. Hele Ethiken bliver nemlig Midlet for Tilfredsstillelse af en Interesse, der i sig selv er forskjellig fra, i hvert Tilfælde ikke falder ganske sammen med selve den etiske Interesse. Individets Forhold til det, der antages at være Guddommens Villie, er et Forhold for sig, og det skal først bevises, at der er Overensstemmelse mellem det og hvad Velfærdsprincippet kræver. I Virkeligheden har ogsaa enhver theologisk Ethik, selv om den stiller Velfærdsprincippet meget højt, en Klasse af særegne Pligter, som skyldes det theologiske Grundlag, men ikke begrundes ved Velfærdsprincippet, ja endog kunne komme i Strid med dette. (Smlgn. «Om Grundlaget for den humane Ethik», p. 68—72.)

Ved Opstillingen af en Videnskabs Principer bør Sparsommelighedens Lov raade. I den af uinteresseret og universel Sympathi betingede etiske Følelse have vi et Grundlag, hvis Fakticitet er utvivlsom, skjønt der kan være Strid om, hvor stor en Rolle det spiller i Verden. Til dette Grundlag svarer Velfærdsprincippet som et objektivt Vurderingsprincip for menneskelige Handlinger, der kun nærmere udfolder de logiske Konsekventser af det psykologiske Grundlag og gjør en konsekvent Begrundelse af dettes enkelte Ytringer mulig. Ethikens Grundlag og Indhold ere herved rykkede hinanden saa nær, som det i det hele er muligt.

17. Forskjellen mellem *subjektiv* og *objektiv* Ethik, i den her udviklede Betydning, falder ikke sammen med Forskjellen

mellem *individuel* og *social* Ethik. Den subjektive Ethik angiver det psykologisk-historiske Grundlag, hvorpaa den af det objektive Princip ledede ethiske Bedømmelse hviler. Den objektive Ethik fremstiller baade de individuelle Karakteregenskaber og de sociale Livsformer, som stemme med Vurderingsprincippet. Den objektive Ethik indbefatter altsaa baade individuel og social Ethik. Indenfor den objektive Ethik bliver det Spørgsmaal at afgjøre, om den individuelle og den sociale Ethik ere uafhængige af hinanden eller om den ene af dem er bestemmende for den anden. Det skal afgjøres efter Velfærdsprincippet, hvor vidt Individets frie Selvfoldelse maa begrænses ved Samfundformernes Krav eller omvendt. Der kan inden for den objektive Ethik gjøre sig en Individualisme gjældende af anden Art end den forhen omtalte, idet den ikke bygger paa Individets Suverænitet, men begrundes ved Hensynet til den almindelige Velfærd, der kræver saa mange selvstændige og ejendommelige Udgangspunkter for Handlen som muligt. Paa tilsvarende Maade gaar det med Begrundelsen af de mindre Samfunds Bestaaen og Betydning inden for de større. Det almindelige Velfærdsprincip fordrer Hensyn til alle bevidste Væsener, hvis Lyst- og Ulystfølelser kunne sættes i Bevægelse ved Handlingerne. Men netop i Følge dette Hensyn kan det blive af største Betydning, at Interessen koncentrerer sig om en snevrere Kreds. Gjennem Livet i Familien og i den bestemte Kaldsvirksomhed arbejdes der maaske paa bedste Maade for Nationens Fremgang, og gennem Deltagelsen i det nationale Liv for Menneskehedens Fremgang. Alle disse Spørgsmaal ere af mere speciel Art end det, som det er denne Afhandlings Opgave at drøfte.

18. Som vi saa i § 2 er Modsætningen mellem subjektiv og objektiv Ethik fra først af opstaaet ved den forskellige Vægt, der lagdes paa Handlingens indre og dens ydre Side. Jeg har søgt at vise, at denne Modsætning gaar længere tilbage og hænger nøje sammen med Ethikens Karakter som praktisk Videnskab. Jeg vender nu til Slutning tilbage til de to Sider

ved Handlingen for at faa Lejlighed til at bestemme Forholdet mellem hvad jeg her har kaldt det ethiske *Grundlag*, og de enkelte Handlingers *Motiver*.

Ethikens Historie viser os, at Vurderingen først angaar *den ydre Handling og dens Virkninger*, men at den efter Haanden udvider sig til ogsaa at gjælde *Motiverne, Sindelaget, Karakteren hos den handlende*. Det er jo naturligt, at man først holder sig til det, som synes at ligge klart for Dagen, og som kan blive Gjenstand for sanselig Iagttagelse. Det aandelige Syn er rettet mod det ydre, før det formaar at opfatte det indre. Handlingerne have tillige paa de mere primitive Trin væsentlig Karakteren af Reflexbevægelser og Instinktytringer; Motiverne ere simple og gennemskuelige, og Interessen dvæler ikke særlig ved dem. Der skjælnes heller ikke mellem Moral og Ret, mellem indre og ydre Overensstemmelse med den gjældende Lov eller Vedtægt. Ethisk Lov, Sædvane og juridisk Lov have endnu ikke udsondret sig fra hverandre. En betydningsfuld Side ved den ethiske Udvikling bestaar netop i, at disse Forskjelligheder gjøre sig gjældende. Dette forudsætter en Evne til at forstaa Handlingens Afhængighed af bestemte Motiver og disses Tendents til at virke i en vis bestemt Retning. Den ethiske Vurdering udstrækkes da ogsaa til det indre. De store Revolutioner paa det ethiske Omraade fremtræde væsentlig som Fremskridt i *Inderliggjørelse* af den ethiske Vurdering. Et saadant Fremskridt have vi, hvor Ethiken skiller sig fra Retslæren ved at betone Handlingens indre Kilde som det væsentlige. Det gjælder ikke blot om at udføre eller afholde sig fra den ydre Handling, men om Overensstemmelse mellem den hele indre Tilstand og den ethiske Lovs Fordring. En saadan Inderliggjørelse er tillige en *Generalisation*. Thi naar et Motiv (f. Ex. Egoisme, Had) forkastes, forkastes dermed ogsaa alle enkelte Handlinger, som udspringe af det, og disse behøve ikke særlig at opregnes. Lige saa er Billigelsen af et Motiv Billigelse af alle Handlinger, som udspringe deraf. Overgangen fra den ydre Vurdering til den indre er derfor endelig

en stor *Simplificering* af den ethiske Lov. Det er ikke Budenes Mangfoldighed, men de Karakteregenskaber, som skulle herske, og den Retning, i hvilken Samfundsformerne skulle udvikles, det gjælder at fastsætte.

Exempler paa en saadan Inderliggjørelse, Generalisation og Simplificering have vi ved Kristendommens Brud med Jødedommen og ved Protestantismens Brud med Catholicismen.

Ogsaa ad denne Vej fører den objektive Ethik over til den subjektive. Ikke blot *forudsætter* den objektive Vurdering et subjektivt Grundlag, men den finder nogle af sine *mest fuldkomne* Gjenstande, hvor den staar overfor Handlinger, der udspringe af det samme Sindelag, som det, Vurderingen selv hviler paa. Grundlag og Motiv falde *her* sammen. Den ethiske Lov fordrer Tilstedeværelsen af det Sindelag, der bærer den selv i Slægten. Det er dette, som Kant har udtrykt i den Sætning, at det er en Pligt at have Samvittighed. Da Anerkjendelse af Pligter forudsætter Samvittighed, kunde det synes, som om man her drejede sig i en Kreds. Men at det kun er tilsyneladende, ses af, at Grundlag og Motiv ikke *behøve* at falde sammen, og at det ikke heller behøver at være nogen Ufuldkommenhed, naar de ikke falde sammen. I Følge Velfærdsprincippet kan det nemlig meget vel være nødvendigt, at andre Motiver end selve Pligtfølelsen gjøre sig gjældende. Det kan f. Ex. være nødvendigt eller sundt, at Selvopholdelsesinstinctet eller ogsaa den umiddelbare Medfølelse leder Mennesket til at foretage Handlinger til egen og andres Velfærd, og at Samvittigheden ikke rører sig ved enhver enkelt Handling. Det kan endog være et Tegn paa Fuldkommenhed, naar Handlinger, der kræve Anstrengelse og Opofrelse, foretages, uden at det sker af Pligtfølelse. Aandelig Øvelse fører jo til, at hvad der fra først af kun kunde udføres gennem flere psykologiske Mellemlid, gennem udtrykkelig Besindelse og Villiesanspændelse, tilsidst kan udføres direkte og uden særlig Bevidsthed om hvorfor man egentlig handler saaledes.
